İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı
Yıl:19 Sayı:37 Bahar (Özel Ek) s.280-291

CORONAVİRÜS SALGINIYLA SARSILAN DÜNYADA ORTAYA ÇIKAN BAZI YENİ TOPLUMSAL DURUMLAR: FRANSA VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mustafa POYRAZ[1]

ORCID ID: 0000-0003-4413-2737

ÖZET

İnsanlığın şimdiye kadar karşılaştığı en önemli salgınlardan biri olan ve henüz bütün yönleriyle açıklanamayan Covid-19 virüsünün ortaya çıkardığı yeni durum ve sosyal etkileri sosyal bilimlerin önemli araştırma konularından biri haline geldi. "Evde kal", "izolasyon" ve "mesafe" gibi kavramlar günlük hayatımızı aylardır biçimlendiriyor ve bu durumun ne zamana kadar devam edeceği de henüz belli değil. Farklı ülkeler kendi durumlarına göre tedbirler alarak bu süreçten en az zararla çıkmanın yollarını arıyorlar. Korku ortamının yarattığı bu çok özel var olma hali, ekonomik, sosyal, kurumsal ve siyasal alanları da yeniden sorgulamaya başladı. Bu makalede, sahada yaptığımız gözlemler ve görüşmelerin ışığında salgın döneminin ortaya çıkardığı belli toplumsal olguları ve eğilimleri karşılaştırmalı bir çerçevede ele alınmaktadır. Fransa'da alınan önlemler ve beliren perspektifler Türkiye ile karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Salgın, Yeni Normlar, Sosyal ilişki, Sosyal Devlet

THE NEW SOCIAL TRENDS IN THE WORLD EFFECTED BY THE CORONAVIRUS PANDEMIC DISEASE: FRANCE AND TURKEY

ABSTRACT

The new situation caused by Covid-19, one of the most important epidemics that humanity has encountered so far and that can't be explained in all its parts, and its social effects has become one of the important topics of social studies. The concepts such as "stay home", "isolation" and "distance" have been shaping our daily life for months and it is not certain how long it is going to last. Different countries take precautions according to their own situations and look for ways to survive this period with minimum damage. This very special situation of existence created by the fear atmosphere has started an inquiry of social, political and corporate areas again. At this article, certain social facts and tendencies, that are brought out by this epidemic period, are taken up in detail in the light of the observations and interviews we did on the field. Precautions taken in France and the emergent perspectives are evaluated in comparison with Turkey.

Key Words: Epidemic, New Norms, Social Relation, Social State

[1] *Doç. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, poyrazmus@gmail.com*

1. GİRİŞ

Hızlı teknolojik gelişmelerle küreselleşmenin yeni bir boyuta ulaştığı günümüz dünyasında, toplumsal ilişkilerin biçimi ve bireylerin bu yapı içerisinde aldığı yer de uzun bir süredir sorgulanmaktaydı. Bireyin topluma tutunma noktaları ve geleceğe ilişkin oluşturduğu tahayyüller, dünyadan bekledikleri ve hayata verdiği anlam veya anlamsızlık yeni bir biçim alma eğilimindeydi. Ortaya çıkan ve bütün yer küreyi çabukça saran Coronavirüs dalgası yerleşik olan her şeyi yerinden kımıldatarak sorgulamaya açtı. Başta Batı dünyası olmak üzere bütün ülkeler Coronavirüsün etkisinin altına girerek, günlük hayatı alışılmışın dışında oluşturulan yeni pratiklerle yeniden organize etmeye başladılar. Çoğu ülke, karantina uygulamalarıyla, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleri ve toplu ibadetleri askıya alarak adeta şimdiye kadar görülmemiş bir günlük hayat pratiği oluşturdular. Her ne kadar kısa bir süre için tedbir olarak düşünülse de bu yeni davranış biçimlerinin en azından izlerinin kalacağı söylenebilir. Hele de bir kaç aylık bir süreden sonra virüsün akıbeti konusunda tam bir bilimsel kanaat oluşmamışken, belirsizlikler ve şüphe içerisinde toplumsal hayatın devam etmek zorunda olması, insan davranışları ve bunun farklı alanlara yapacağı etkiler konusunda şimdiden kesin şeyler söylemek oldukça zordur. Ama yaşadığımız son iki-üç aylık olağanüstü durum çerçevesinde ortaya çıkan belli eğilimlerin altını çizmek mümkün. Bizim bu yazı ile amaçladığımız tam da budur.

Şu ana kadar ortaya çıkan yorum, değerlendirme ve analizleri de dikkate alarak, kendi gözlemlerimiz ve yaptığımız sınırlı sayıdaki görüşmelerin ışığında toplumsal ilişkiler bağlamında beliren belli eğilimleri ve dönüşüm işaretlerini sosyolojik bir açıdan ele almayı hedefliyoruz. Kullanacağımız veriler ağırlıklı olarak İstanbul ve Paris kaynaklı olacaktır, keza gözlemlerimiz ve görüşmelerimiz esas olarak bu iki merkezde gerçekleştirildi. Bir kısmı yüz yüze bir kısmı da internet üzerinde olmak üzere 30 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapıldı. Görüşülen kişilerin yarısı Paris'te yarısı da İstanbul'da yaşamaktadır. Paris'in banliyölerinde çalışan 10 eğitimci ve sosyal hizmet görevlisiyle yaptığımız görüşmeler de bu karşılaştırmalı çalışmada önemli bir veri kaynağı olmuştur.

2. İNSANIN ZAMAN VE MEKÂNLA OLAN İLİŞKİSİNİN BAŞKA BİR BOYUTA TAŞINMASI VE BUNUN ORTAYA ÇIKARDIĞI YENİ EĞİLİMLER

Coronavirüsün yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan panik ve korku halinin ilk akla getirdiği şey izolasyon oldu. Eskiden beri salgınların önüne geçmenin en garantili yolunun bireyler arasındaki fiziki bağı bir süreliğine koparmak olduğu bilinmektedir (Foucault, 1963:11-45)[2]. Ama bilimdeki ilerlemelerin salgın hastalıklara daha uygun

[2] Michel Foucault'nun 1963'te yayınlanan *Naissance de la clinique*. Une archéologie du regard médical, Presses universitaires de France (PUF), başlıklı eseri tıbbın 18. ve

ve yumuşak çözümler geliştirebileceği toplumsal bilinçte sağlam bir yer edinmişti. Bundan kısa bir süre önce, hayatın, dünyanın hemen hemen bütün ülkelerinde birden aynı anda bir kaç ay boyunca eve kapanacağı akla gelmeyecek bir şeydi. Ne ekonomistler, ne sosyologlar ne de diğer alanlardaki sosyal bilimciler bu konuyu bu kadar geniş ölçekli ele almışlardı. Daha çok doğal yıkımlar ve onların sonuçları üzerinde durulmuş, hatta evrenin ısınmasının ve kirletilmesinin topyekûn bir yıkımı getirebileceği, zamanın bir anda duracağı birçok bilim insanı tarafından altı çizilmişti. Ama beklenmedik bir biçimde Çin'in Wuhan bölgesinde çıkan ve hızla dünyaya yayılan Covid-19 virüsü adeta zamanı durdurdu, ülkeler arasındaki bağlar, gidiş gelişler durduruldu, bölgeler ve şehirler arasındaki geçişler askıya alındı, bunun da ötesinde evden çıkmak büyük bir sorun haline geldi. "Evde kal", "izole ol", "fiziki mesafeyi koru" sloganları geçici de olsa günlük hayatın "yeni" normu durumuna dönüştü. Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkeler toptan sokağa çıkma yasağını uygularken, çoğu diğer ülkeler belli aralıklarla veya daha esnek bir biçimde "evde kal" pratiğini uygulamaya geçirdiler. Türkiye'de kendine özgü esnek bir yaklaşım modelini uygulamaya koydu. Sonuçta toplumun ezici bir çoğunluğu yaklaşık iki ay boyunca evde kalarak gündelik hayatını yeniden organize etti. Şu anda da büyük ölçüde bu yeni toplumsal pratik hakimiyetini korumaya devam ediyor.

Evde kalmak her şeyden önce zaman ve mekânla olan ilişkinin köklü bir değişime uğramasıdır (Lussault, 2020)[3]. Endüstrileşme, hızlı kentleşme ve moderniteyle birlikte sosyal mekân ve zamanların görülmedik bir çeşitlenmeye uğradığı düşünülürse, yeniden tek mekâna dönüş ve günlük aktivitelerin aniden terkedilmesi bütün sosyalleşme sürecinin tersine çevrilmesi olarak algılanabilir. Her gün bir çok mekanla ilişkide olan bireyler kendi özel alanlarına çekilerek ne zaman duracağı belli olmayan fırtınanın geçmesini beklediler. Pierre Bourdieu'nun altını çizdiği "habitüs"ün yani bireylerin yapısına işlemiş, kurumsallaşmış davranış biçimlerinin altüst oluşudur söz konusu olan[4]. Tabii ki bunu insanın yapısında olan yüksek kapasitede adapte olma özelliğiyle birlikte düşünmekte fayda var. Bu beklenmedik yeni durum, her bireyi yeniden bir toplumsal mevzilenmeye doğru itiyor. Her gün birbirini çok kısa sürelerle gören aile bireyleri birden haftalar boyu aynı mekânı paylaşmak durumunda kalıyorlar. Veya sıklıkla görüşen akrabalar, arkadaşlar,

19. Yüzyıllarda kurumsallaşmasını incelemenin yanında salgın hastalıklar ve buna karşı tarihte alınan tedbirleri de ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır.

[3] İnsanlık tarihi boyunca potansiyel olarak var olan çelişkilerin mekânlar ve mesafe tarafından ifade edildiği coğrafyacı Michel Lussault tarafından altı çizilerek karantina süreci boyunca da mekânı paylaşma ve mesafeyi yeniden ayarlama sorununun bir kere daha öne çıktığı vurgulanmaktadır. AOC Analyse Opinion Critique, 12 Mayıs 2020.

[4] Normların çok uzun bir sürede oluştuğu ve kolayca sahneyi terk etmeyeceği dikkate alınarak konuya bakmakta fayda olacaktır. Keza oluşmuş çıkar ilişkileri, duygusallıklar, bağlılıklar ve değerler çok köklü tecrübelerle toplumsal ilişkilere hükmedebilme gücüne ulaşabildiklerinden, onların ağırlıklarının azalması veya ortadan kalkması da birden gündeme gelebilecek bir durum olamaz.

yakınlar uzun bir süre birbirlerine gidip gelmeyi bir anda durduruyorlar. Elbette ki karantina döneminde üç odalı bir eve beş veya altı kişilik bir ailenin sıkışmasıyla geniş balkonlu veya bahçeli bir evde yaşayan iki veya üç bireyli bir aile aynı durumda ele alınamaz. Yoksul mahallelerdeki yığınak halinde olan ve güneşin çok az varlık gösterdiği apartman katlarındaki sıkışıklıkla, güneş alan nispeten ferah yerlerdeki sakin apartman dairelerindeki yaşam aynı düzeyde ele alınamaz. Ama bütün büyük şehirlerin, özellikle de plansız yığılmalarla kurulan kent alanlarının sıkışık yaşama koşulları pandemi döneminde kendisini daha etkili bir şekilde hissettirmiştir.

Öğrencilerin eğitim süreci ele alındığında da doğal olarak mekânın etkileri karşımıza çıkacaktır. Sosyalleşme zamanlarının büyük bir kısmını ortak öğrenme mekânı olan okulda arkadaşlarıyla ve öğretmenleriye birlikte geçiren milyonlarca öğrenci, acilen ev alanlarına çekilerek çok değişik bir sosyal zaman ve mekân boyutuna girdi. Karşı karşıya olan pedagojik ilişkiler birden sanal aleme geçti. Her ne kadar gençler bu konuda daha uyumlu olsalar da, sosyal zamanlarının birden altüst oluşu elbetteki belli sonuçlar doğuracaktır. Dersleri takip etme ve istenilen sevyeyi koruma konusunda da farklı sosyolojik kesimlere ait öğrencilerin değişik tutumlar geliştireceği öngörülebilir. İnternet imkanları olmayan veya olsa bile mekânın yetersizliğinden dolayı iletişim imkanları bulamayan, derslerini online üzerinden takip edemeyen öğrencilerin bu durumdan ne derece etkilendiği elbette daha sonra daha iyi analiz edilebilecektir. Nitekim, Fransız banliyölerinde oturan yoksul kesim içerisinde belirttiğimiz bu sebeplerden dolayı okuldan kopan öğrenci sayısının oldukça yüksek olduğu yönünde tespitler yapılmaktadır[5]. Bu durumun Türkiye'deki öğrenciler için de geçerli olduğunu gözlemleyebiliriz.

Öte yandan, karantina süreci, bir arada yaşayan ama mekânı ve zamanı şimdiye kadar çok değişik bir şekilde paylaşan bireylerin birbirlerini yeniden ve farklı açılardan yeniden keşfetmesi sürecidir de. Potansiyel olarak var olan belli çelişkilerin su yüzüne çıkması gibi, çok yaratıcı eğilimlerin belirmesi bu olağanüstü dönemde mümkün hale gelebilmektedir. Basında şiddet eğiliminin, özellikle de kadına yönelik şiddetin hız kazandığı sıkça yazıldı, unun yanında okumayı ve mutfak faaliyetlerini, yeni eğlence oyunlarını keşfedenlerin sayısının çoğaldığı yönünde de bilgiler mevcut. Aile içerisindeki günlük ilişkilerin yeniden ayara tabi tutulduğu bu olağanüstü dönem, zamanın ve mekânın paylaşımını, bir başka deyişle sosyalleşmeyi alışılmamış bir noktaya taşımıştır. Bizim görüşme fırsatı bulduğumuz ailelerden ikisinde belli bir yaştan sonra okumaya ilginin artması çok dikkat çekici bir olgu olarak tespit edilebilir. Mesela Yusuf A. (79 yaşında) karantina günlerinde okumayı keşfederek kendine yeni

[5] Fransız banliyölerinde çalışan eğitimcilerle son günlerde telefonla yaptığımız 10 kadar görüşme Banliyölerdeki göçmen çocukların online sistemiyle verilen eğitimi çok değişik nedenlerle takip etmekte zorlandığı hatta bu konuda bir kopma olduğunu belirttiler. Bunun en önemli nedeninin de evlerdeki oda yetersizliği veya anne ve babanın uzaktan eğitime oldukça uzak olduğunu belirttiler. Ayrıca, görüştüğümüz sosyal hizmet uzmanları ve eğitimciler Corona sürecinin banliyölerdeki çelişkileri daha da artırdığının altını ısrarla çizdiler.

bir ilgi alanı açtığının altını çizerek "iki üç günde bir roman devirdiği"ni belirtiyor. Dini kitaplarla başlayıp daha sonra klasik romanlara yönelen bir eğilim sergiliyor Yusuf A. Osman P.(68 yaşında) ise evde uzun yıllardan beri okunmadan duran dini içerikli kitabı raftan indirdikten sonra "bir daha okumadan duramadığını ve arka arkaya bir kaç kitap bitirdiğini" grurla belirtiyor. "Ufkum açıldı, her şeye farklı baktığımı fark etmeye başladım"diye ekliyor Osman P. Yine görüştüğümüz elli yaşlarındaki Hatice H. da daha önce okumayı düşündüğünü ama bir türlü fırsat bulamadığını belirterek "corona bana okumayı sevdirdi, bundan sonra artık okumadan duramam" değerlendirmesini yapıyor..

Burada eve kapanma durumunun getirdiği yeni bir var olma hali ortaya çıkıyor. Çok çeşitli faaliyetlerden kendini sıyıran birey bir anda kendi kendisiyle baş başa kalıyor. Şehir hayatındaki hız ve toplumsal mekânlardaki çok yönlü ilişkilerden kendine ayıracak vakit bulamayan bireyin önüne hiç hayal edemeyeceği bir boş zaman dilimi beliriyor. Hiç kuşkusuz bu durum ona her şeyi yeniden anlamlandırma veya birçok şeyin anlamsızlığını ortaya çıkarma fırsatı sağlayacaktır. Biz buna mesafe alma diyoruz. Şeyler çoğu zaman mesafe alınca daha iyi anlaşılabiliyor. Sosyal ilişkilerde bu çok etkili bir şekilde kendini ortaya koymaktadır. İnsanın kendisiyle olan ilişkisine yeniden bakma olanağı bulması, yakınlarıyla veya başkalarıyla olan ilişkilerin de yeniden sorgulanmasını birlikte getirme olasılığı doğuracaktır. İnsan hayatında ortaya çıkan bu görülmedik yeni durum bireylerin bütün faaliyetlerini askıya aldığı gibi, ortak ibadet yerlerinin kapanmasıyla birlikte manevi hayatı da farklı bir mekânsal anlayışla ele almayı gerektirmiştir. Keza tarihte belki de ilk defa ibadet yerleri uzun bir dönem kapanma durumuyla karşı karşıya kaldı.

Evde kalmanın getirdiği bir başka yeni pratikte kuşkusuz sosyal medyanın veya teknik imkânların olmadık derecede harekete geçirilmesidir. Bu konuda önemli bir eşiğin atlandığını söyleyebiliriz. Bilim dünyasında ve öğrencilerde çok yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanan online sistemi bütün toplumsal kesimleri adeta sardı. Milyonlarca öğretmen, öğretim görevlisi veya kamu veya özel sektörde çalışan kadrolar işlerini sanal bir ortama kaydırdılar. Bunun çok önemli bir davranış değişikliği olduğu ve belki de toplumsal hayata Coronavirüs sonrasında da büyük ölçüde hükmedeceği şimdiden söylenebilir. Bunun hem iş dünyasına ilişkin hem de pedagojik pratiklere ilişkin neredeyse bir paradigma değişikliği olduğu da söylenebilir. Her ne kadar robotların iş dünyasına girişi belli bir süredir gündemde olsa da, karantina sürecinde nerdeyse genelleşen evde çalışma pratiği iş kültüründe köklü bir dönüşümün işaretidir. Evdeki özel mekânın ofise çevrilmesi de kuşkusuz, ev içi ilşkileri olduğu kadar kamusal alanda oluşturulan diğer ilişkileri de önemli ölçüde etkileyecektir[6].

[6] Şimdiden ev düzeninin bu yeni duruma göre ayarlandığını gözlemleyebiliyoruz. İş yerinde kurulan ilişkilerin karekterinin de buna bağlı olarak evrileceğini düşünmek hiç de abartı olmayacaktır.

Başka bir sosyal gerçek de toplumun bütün katmanlarının "evde kal" çağrısına aynı şekilde cevap vermediği, veremediğidir. Kayıt dışı ekonominin etkin olduğu ülkelerde sosyal güvenlik mekanizmalarının da zayıf olduğu bilinen bir olgudur. Kamu tarafından alınan tedbirler kayıt içi olanları mümkün olduğunca güvenceye alırken, kayıt dışı olanlar veya iki durum arasında varlığını sürdürmeye çalışanlar böyle olağanüstü şartlarda kendilerini korunmasız bir alanda bulabilmekte ve her ne pahasına olursa olsun var olabilmek için her türlü riski göze alarak ekonomik faaliyetlerine devam etmektedirler. Konfeksiyon atölyelerinde çalışan on binlerce işçi, inşaat sektöründe veya küçük ara işlerde çalışanlar bu kategoriye dâhil edilebilir. Küçük esnafların da çok hassas bir noktada olduğuna da işaret etmek gerek. Milyonlarca göçmenin de bu sektörlerde dağıldığı düşünülürse sosyal sorunun boyutunun çok daha derin olduğu anlaşılabilir[7]. Bu kesimlerin evde kal pratiğiyle olan ilişkisi orta ve üst sınıflarınkinden daha değişik boyutlara sahip olduğu ve ayrıca incelenmesi gerektiği açıktır.

Günlük sosyal faaliyetlerin çok etkili bir şekilde azalması ve karantina olarak adlandırılan mekâna kapanma durumu bireyin kendisini ve başkalarıyla olan ilişkilerini yeniden sorgulamayı gündeme getirirken, aynı anda hayatın ifade ettiği anlam ve ölümle ilişki de ağırlıklı olarak bu olağanüstü şartlarda kendini ortaya çıkardı. Modern insanın, ölümü kamusal alanın dışına taşıyarak yok sayma noktasına kadar getirdiği ve ölümsüzlük fikriyle bilimsel gelişme arasında bir bağ kurarak sanki ölümün önlenebileceği gibi bir anlayışı hâkim kılma eğilimi Covid-19'la birlikte ağır bir şekilde yeniden sorgulandı. Ölümün kapıda olduğu yeniden hatırlanırken, bilimsel çalışmalara ve hekimlere olan güven başka bir boyut kazandı. Virüsün özellikleri, yayılma hızı, aşı ve ilaç çalışmalarının aşamaları hakkında toplumlar çok detaylı bilgilere sahip olmaya başladılar. Hekimlerin, sağlıkçıların dünyasıyla günlük yaşam pratikleri arasında yeni sağlam köprüler oluşturulmaya başlandı. Bu konuda artan toplumsal bilinç kayda değerdir. Bir yandan bilime olan güven güçlü bir şekilde tazelenirken bir yandan da ölümün çok uzakta olmadığı yeniden keşfedildi.

3. SAĞLIK KRİZİYLE DERİNDEN SARSILAN EKONOMİK VE SİYASAL MODELLER KÜRESEL DÜZEYDE YENİDEN GÜÇLÜ BİR ŞEKİLDE SORGULANMAYA BAŞLANDI

Sovyetler Birliğinin çökmesinden sonra Batı dünyası sessiz bir şekilde yeni bir modele doğru evrildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerleşen sosyal ve siyasal model, ekonomik aktörlerin kendi hâkimiyetlerini dünya ölçeğinde perçinlemesiyle birlikte, sosyal güvenliğe ve demokratik değerlere ağırlık veren yapılar erimeye

[7] Her ne kadar Fransa'da da krizin etkileri yoksul kesimi daha fazla etkilese de Türkiye'deki sosyal koruma mekanizmalarının zayıflığı yoksul kesimler açısından çok daha ağır bir şekilde hissedilmiştir. Geleneksel ve yerel dayanışma mekanizmalarının Türkiye'de çok daha etkili bir şekilde devreye girdiği de belirtilmesi gereken önemli noktalardan biridir.

başladı. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplumsal krize köklü bir çözüm olarak başvurulan "moderne" ve "koruyucu" devlet anlayışı seksenli yılların başından itibaren toplumsal ilerlemenin ayak bağı olarak görülmeye başlandı (Rosanvallon, 2003:59) ve yeniden serbest rekabetçi ortamın yaklaşımı adım adım hâkimiyetini pekiştirdi. Sosyal devletin zayıflama sürecine girişini Fransız sosyolog Robert Castel 1990'lı yılların sonunda çok etkili bir şekilde ortaya koydu (Castel, 1986:385-460). Daha sonraki analizlerinde, dünya çapında ağırlık kazanan bu eğilimin toplumsal sonuçlarını bütün boyutlarıyla ele aldı (Castel, 2009). Ekonomik yapıdaki hızla rasyonelleşen örgütlenme sürecinde öne çıkan performans arayışı, devletlerin geliştirdiği zayıfları koruyucu önlemleri gereksiz ve işleyişi yavaşlatıcı bir yük olarak görerek sosyal devlet yapılarının tasfiyesi yolunda bir çığır açtı. Wendy Brown'in altını çizdiği Neo liberalizmin ve neo konservatizmin dünya çapında hâkim ideoloji olarak hegemonyasını pekiştirmesi (Brown, 2007:45-68) ABD'de hâkim olan sınıf ve etnik ayrımları öne çıkaran ve kamusal alanların ve devletin sorumluluğunu ve etki alanını azaltarak bireyleri kendi durumlarından sorumlu tutan yaklaşımı Avrupa'daki toplumsal örgütlenmelerde de öne çıkardı. Bu sürecin en önemli sonuçlarından biri de fazla harcamaya yol açtığı gerekçesiyle sağlık sistemlerine ve araştırmalara yapılan kamu yatırımlarının azaltılması veya tamamıyla askıya alınmasıydı. ABD'de olduğu gibi, sağlık alanındaki aktivitelerin büyük bir bölümü özel sektöre doğru kaydırıldı. Sosyal sigortanın yanında giderek özel sigortalar öne çıkarılarak kamusal yaklaşımdan uzaklaşmaya başlayan sağlık sistemi, bütün vatandaşları koruması gereken bir yapı olmaktan çıkarak ticari bir yapıya dönüşme yolunda hızla ilerledi. Aynı dönüşüm sürecini eğitim alanında da gözlemlemek mümkün.

Coronavirüs ortaya çıkmadan uzun bir süre önce Fransa'daki Sarı yelekliler hareketi ve geçen sonbaharda ortaya çıkan emeklilik kanununa ilişkin çok güçlü protestolar, sosyal ve sağlık alanında devletin kendi sorumluluğundan uzaklaşarak modernleşme adına özel sektörü ve onun yönetim anlayışını genelleştirmeye çalıştığına işaret ediyordu. Çok maliyetli olduğu düşünülen bazı hastanelerin kapatılması da büyük tartışmalara yol açmıştı. Coronavirüs salgınıyla birlikte hızla kilitlenen sağlık sistemi, hastaların yatak ve solunum cihazı bulma konusundaki büyük sıkıntılar Fransız kamuoyunu hızla harekete geçirdi ve sağlık sistemindeki yetersizlikler ve izlenen politikalar daha güçlü bir şekilde tartışmaya açıldı. Aynı durum İtalya'da ve İspanya'da da yaşandı. İngiltere ve ABD'de yaşananlar da aynı eğilime işaret etmektedir[8]. Oluşan güçlü eleştiriler Fransız hükümetini emeklilik konusundaki hazırlanmış kanunu geri çekmeye itti, hatta toplumsal yapının örgütlenmesi konusunda köklü bir tartışma açıldı. Le Monde gazetesinde yayınlanan makalesinde Fransız düşünür Jean Claude Monod, şimdiye kadar finans kuruluşları karşısında güç

[8] ABD'deki sağlık sisteminin sadece orta ve üst sınıfları koruduğu, yoksul kesimleri gözden çıkardığı ve toplumsal dayanışma mekanizmalarını harekete geçirme kapasitesinin olmadığı zaten çoktan beri ortada olan bir gerçektir. Diğer Batı ülkelerinin de bu yönde adım atarak kendi dayanışma dinamiklerini tehlikeye attıkları bir çok araştırmacı tarafından ortaya kondu.

kaybeden kamusal otoritenin ve politik alanın yeniden dönüş yapmasından söz etmektedir (Monod, 2020).

Bu arada şunu da belirtmeliyiz ki, Batı'nın gelişmiş ülkelerinde (ABD'deki gelişmeleri bunun dışında tutmak durumundayız) ortaya çıkan sağlık krizi ve kitlesel ölümler her ne kadar bir şok etkisi yarattıysa da, sosyal devlet geleneğinin henüz tasfiye edilmeyen yanı devreye sokularak kamusal alanın hâkimiyeti bir ölçüde gösterilmiştir. İki aydan fazla bir karantina sürecinde, devletler bütün ağırlıklarını koyarak, sosyal ve siyasal krizlerin önüne geçebilmişlerdir[9]. Bunun için görülmedik ölçülerde bir kaynak aktarımı devreye girerek, çalışamaz hale gelen bütün şirketler ve çalışanları ekonomik olarak güçlü bir destek alabilmişlerdir. Mesela Fransa'da özel sektörde çalışan 12,4 milyon ücretli geçici işsizlik fonundan faydalanarak, fazla bir ücret kaybına uğramadan iki aylık eve kapanma sürecini atlatabilmiştir (Le monde, 2020).

Bu alanda Türkiye'de farklı bir strateji oluştu. Batı'daki sağlık krizinden önemli ölçüde sonuçlar çıkaran yöneticiler genel bir karantina uygulaması yerine kısmi bir karantinayla, ekonomik faaliyetleri bütünüyle durdurmadan ve sağlık alanındaki bütün birikimleri de harekete geçirerek Coronavirüsün yaratabileceği kriz ve kaos ortamının önüne geçildi. Hastanelerin, sağlık sisteminin çok esnek ve kıvrak bir şekilde devreye sokulması ve özellikle de bilim kuruluyla hükümet arasında oluşturulan çok yakın işbirliği çok önemli bir avantaj olarak öne çıktı. Toplumsal ilişkilerin canlılığının özellikle de kenar mahallelerde hala dinamikliğini koruyor oluşu, devlet ve yerel yönetim yardımlarının yanında çok önemli bir destek oldu. Türkiye çapında yerel düzeyde kendiliğinden oluşan dayanışma ağlarının canlılığı kendisini ortaya koyarak krizin derin etkilerine karşı önemli bir savunma mevziisi oldu diyebiliriz.

Ancak ekonomideki yavaşlamalar ve toplumun yoksul kesiminde oluşan beklentiler önümüzdeki dönemde önemli sıkıntıların işareti olarak görülebilir. Esnaf ve küçük işletme sahibi olan kesimin oldukça bir ağırlık oluşturması[10] ve ekonomik aktivitelerdeki yavaşlamalar bu alandaki normalleşmeyi hayli zorlayabilir[11]. Turizmle

[9] Bu sürecin ortaya çıkarabileceği ekonomik ve toplumsal sarsıntıların boyutları henüz bütünüyle en azından şimdilik ortaya çıkmış değil.

[10] Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu'nun (TESK) verdiği rakamlara göre Türkiye'deki esnaf sayısı 2019 yılında bir önceki yıla göre 37 988 artarak 1791201'e ulaşmıştır. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/esnaf-ve-sanatkar-sayisi-artti/1693651 Bu sayının da gösterdiği gibi, küçük esnaf sayısının çokluğu Türkiye'deki gündelik toplumsal hayatın ayrı bir özelliği olarak öne çıkmaktadır. Bu durum normal zamanlarda çok önemli bir avantaj olurken, Coronavirüs salgının ortaya çıkardığı eve kapanma döneminde milyonlarca insanın hareketsiz kalmasına sebep olmuştur.

[11] Türkiye'de esnafların ekonomik ve toplumsal alanda oluşturdukları ağırlığı anlamak için 67 milyon nüfuslu Fransa'ya baktığımızda esnaf ve sanatkar sayısının çok düşük olduğunu görmekteyiz. 2018'in resmi verilerine göre bu sayı 840 900.

uğraşan işletmeler ve bu sektörde çalışan vatandaşlar açısından da önemli zorlukların kapıda olduğu gözükmektedir. TUİK rakamlarına göre işsizlik oranının yüzde 13,7 (TUIK, 2020) olduğunu da hesaba katarsak, karantina sürecindeki ekonomik yavaşlamanın da etkisiyle sosyal sorunların yeni bir boyuta ulaşması öngörülebilir. Ayrıca, karantina döneminde gelirsiz ve korumasız kalan ve sosyal yardımlarla ayakta kalmaya çalışan çok önemli bir toplumsal kesimin olduğu da unutulmamalıdır. Bu dönemin yoksullaşma sürecini iyice derinleştirdiği ve yeni toplumsal sorunları gündeme getirebileceği göz ardı edimemelidir. Bir anlamda ekonomik ve toplumsal sıkışmışlık hali yeni toplumsal ve siyasal dinamikleri de harekete geçirebilir. Bütün ülkelerin şu veya bu şekilde bu olağanüstü sürecin koşullarından büyük ölçüde etkileneceği düşünülürse, yapılacak ekonomik ve sosyal seçenekler yakın gelecek için hayati öneme sahip olacaktır[12]. Yeni fırsatların oluşabileceği gibi, krizin etkilerinin daha da derinleşmesi ihtimali göz ardı edilmemelidir. Toplumsal tepkilerin seyri de bu süreç içerisinde biçimlenecektir. Herhangi bir aşının veya ilacın bulunamamış olması belirsizlik ortamının devam etmesini sağlamanın yanında geleceği daha net görme konusunda da sıkıntılar oluşturmaktadır.

Sadece Türkiye'de değil bütün ülkelerde farklı derecelerde bu sorunlar etkilerini göstereceklerdir. Kaldı ki hemen bütün ülkeler ekonomik anlamda bir daralma süreci yaşamaktadırlar. Mesela Fransa için yüzde altılık bir daralma öngörülürken, genel olarak Avrupa için yüzde ona yakın bir kayıp olacağı hesaplanmaktadır. Bunun işsizliği ve yoksulluğu tetikleyeceği de öngörülebilir. Toplumsal sonuçlar açısından sürecin bütün özellikleri henüz tamamıyla ortaya çıkmamıştır. Toplumların bu çok yönlü kriz karşısında uzun dönem için alacakları tedbirler de henüz ortada gözükmüyor. Devletlerin ve politik alanların güçlü bir şekilde devreye girmesi toplumsal yapıların yeniden yapılandırılması için bir fırsat olarak görülebilir. Uluslararası planda da, büyük şirketlerin ağırlığının dengelenmesi, yeniden uluslararası dayanışma ve işbirliği alanında adil ve tarafsızlığından kuşku duyulmayacak karar mekanizmalarının oluşturulabilmesi için bir alan açıldı. Her ne kadar aşı ve ilaç konusunda kızışan rekabet ortamı yeniden kendini gösterse de, dünya çapında insani değerlere olan duyarlılığın artışı bir umut kaynağı olabilir.

Bu duyarlılık hem sosyal devlet kavramını yeniden diriltebilir hem de büyük şirketlerin insafına bırakılan kamusal ve siyasal alan bir ölçüde demokratikleşerek

https://www.entreprises.gouv.fr/files/files/directions_services/etudes-et-statistiques/Chiffres_cles/Commerce/2018-Chiffres-cles-du-commerce.pdf

[12] Mesela ABD'de, İMF'in verilerine göre Şubat ayında yüzde 3,5 olan işsizlik oranının birden Nisan ayında yüzde 14,7'ye ulaştığı belirtilmektedir. Yine aynı kaynağa göre Avrupa genelinde Mart ayında yüzde 7,4 olan işsizlik rakamlarının yüzde 10,4'e ulaşacağı hesaplanmaktadır. Avrupa'da işsizlik (yüzde 3,5 den yüzde 3,9'a) ve ekonomik sıkıntı anlamında en az sorunlu ülkenin Almanya olacağı öngörülmektedir. *Le Monde* gazetesi, 15 Mayıs 2020. Yine Fransız araştırma kurumu İNSEE'ye göre Fransa'da gayri safi milli hasıla 2020'nin birinci döneminde yüzde 5,8 oranında gerilemiştir.

yeniden bir toplumsallık kazanır. 99 yaşındaki Fransız düşünür Edgar Morin "Fransa'nın da dâhil olduğu çoğu ülkede tedbiri öngörerek belli bir malzeme stokunu hazır tutan bir yaklaşım yerine metaların hızlı akış ritmine göre kendini ayarlayan sağlık sistemimiz bizi maskesiz, testsiz ve solunum cihazsız bıraktı. Hastaneleri ticari yerlere çeviren ve sağlık imkânlarını kısan liberal doktrin salgının getirdiği insanlık dramına katkıda bulundu" (Morin, 2020) derken Avrupa'da sağlık sisteminin geldiği noktayı işaret etmenin yanında, dünyanın içinde bulunduğu duruma da gönderme yapmaktadır.

4. SONUÇ: COVİD-19 SALGININ YARATTIĞI KRİZ İNSANLIK İÇİN YENİ FIRSATLAR VE PERSPEKTİFLER YARATIR MI?

Epey bir zamandır birçok araştırmacı ve düşünür insanlığın gidişatıyla ilgili bazı önemli noktaların altını çiziyorlardı. Bunların başında gelen, dünyanın farklı bölgelerinde yoğunlaşan yoksulluk ve sağlık imkanlarından mahrum olma durumuydu. Yaşamak için temel ihtiyaçlara ulaşamamanın dışında, sağlık sorunu da temel bir insanlık dramı olarak ortadaydı. Covid-19 pandemisi bu durumu herkesin gözünün önüne bir kere daha serdi. İnsanlığın son tahlilde aynı kaderi paylaştığı, virüsün hiç bir ayrımı tanımadığı ve dayanışma olmadan kimsenin rahat yaşayamayacağı ortaya bir kez daha çıktı. Kişisel ve sınıfsal çıkarların ötesinde, bir de dünyaya ait olmaktan gelen ekolojik bir parametrenin olduğu ve kimsenin bundan kaçamayacağı daha iyi görülmeye başlandı. Bu konuda bir bilinçlenme eğiliminin oluşması beklenebilir. Farklı ekonomik güce sahip ülkelerde de insanların oluşturacağı inisiyatiflerle güçlü bir dayanışma duygusu yeşerebilir.

İkinci nokta, insan doğa ilişkilerinde yepyeni davranış biçimlerinin ortaya çıkması ihtimalinin belirmesidir. Karantina döneminin deneyimi gösterdi ki konutların yoğun ve açık alanların kıt olduğu sıkışmış bölgelerde insanla doğa arasındaki ilişki insanın kendi öz varlığını tehdit edecek boyutlara ulaşmış durumda. Bu anlamda, büyük kentlerdeki yaşam mekânlarının yeniden düzenlenmesi ve doğayla ilişkilerin yeniden oluşturulması hayati bir önem arz etmektedir. Şehir alanlarının ve buna ilişkin politikaların, bunun da ötesinde şehre bakışın köklü bir değişime uğraması beklenebilir. Avrupa'da son bir kaç aydır bisiklete olan ilginin yoğun bir şekilde artışının tesbiti bunun işaretlerinden biridir.

Üçüncü nokta, toplum içerisinde oluşan dayanışma kavramıyla ilgilidir. Durkheim'ın da altını çizdiği gibi, toplum içerisindeki dayanışmanın ağırlığı sosyal devletin ortaya çıkmasıyla birlikte kamu kurumlarına doğru kaymıştır (Durkheim, 2007). Yani bireylerin vergiler yoluyla oluşturduğu katkılar, onlar adına sosyal devlet tarafından, onların sorunlarının çözümü için organize edilmektedir. Sağlık sorunu da buna dâhildir. Toplumların kendi iç dengeleri ve ahenkleri açısından bu organizasyonun adaletli ve bütün bireyleri koruma esasına dayalı olması temel koşuldur. Batı Ülkelerinde ortaya çıkan sağlık krizi, bunun da ötesinde sağlık afeti sosyal devletin koruyucu özelliğinin aşındığına, bu konuda çok farklı modeller geliştirilmesi

gerektiğini ortaya koydu. Toplumların önüne, aşınan ve çözüm üretme gücünü kaybeden dayanışma ve yönetim pratiklerinin yerine, dönemin ihtiyaçlarına uygun yeni yaklaşımlar oluşturma fırsatı doğmuştur. Her ne kadar aşı konusunda ortaya çıkan tartışmalar insan sağlığının ticari rekabetin kontrolünden çıkışının çok zor olduğuna işaret etse de[13], bir umut ışığı belirmiştir.

Şu noktayı da özellikle belirtmeliyiz ki, Covid-19 salgını sürecinde sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar arasındaki dayanışma duygularının yeniden yeşermesi toplumsal sorunların çözümü açısından en önemli gelişme olarak görülebilir.

Covid-19 salgınının oluşturduğu atmosfer zaten bireyselleşme süreciyle iyice artan "risk" ve "korku toplumu" eğilimini bir adım daha ilerleterek insanları, bir belirsizlik eğilimine sürüklerken aynı zamanda toplumların yeniden kendilerini gözden geçirmelerinin fırsatını da aralamıştır. Mouhammed Yunus[14] "*Coronavirüsten önce dünya iyi bir durumda değildi, bir uçuruma doğru yuvarlanıyordu zaten. İklim afeti insanlığı tehdit ediyordu. Akıllı teknoloji insanları işsizliğe doğru itiyordu. Zenginliğin belli ellerde toplanması uç noktalara gelmişti. Bu noktaya geri mi döneceğiz yoksa başka bir yol mu bulacağız*?" (Yunus, 2020) diyerek insanlığın içinde bulunduğu seçeneğin ne kadar karmaşık olduğunun altını çiziyor.

Coronavirüsün yarattığı belirsizlik ortamı, insanlığın yeni toplumsallıklar üretmedeki, paylaşımdaki zayıflığını ortaya sermenin dışında, doğayla da yeni temeller üzerinde farklı bir ilişki içerisine girmenin zorunlu haline geldiğini göstermiştir. Şimdilik birinci dalga atlatılmış gibi gözüküyor, bu sıkıntılı dönemin bizde bıraktığı izlerin ne kadar belirgin olacağı gelecek araştırmaların konusu olacaktır. Her şeye rağmen, Coronavirüsün yarattığı olağanüstü koşullar, dünya çapında yeni inisiyatifleri ve yeni çözümleri doğurma potansiyelini de taşımaktadır. Bu anlamda bir dönüm noktasında olduğumuz hatırlanmalıdır.

[13] Sonofi isimli bir Fransız araştırma laboratuvarının denemekte olduğu Covid-19 aşısını öncelikle ABD'nin kullanma hakkına sahip olduğu, çünkü finansmanın onlar tarafından yapıldığı, bize her şeyden önce büyük ticari şirketlerin sağlık alanındaki hâkimiyetini göstermektedir. Burada güven sorunu en hassas bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamusal alanın böyle hayati bir sorunu ticari şirketlere teslim etmiş olması insanlığın en büyük endişelerinden biridir. Yapılan iş ticari mi yoksa hayati mi, buna nasıl itimat edilecek? https://lexpansion.lexpress.fr/actualite-economique/nicolas-bouzou-cette-affaire-sanofi-est-le-symptome-de-notre-declassement_2126055.html

[14] Muhammed Yunus Bangladeş kökenli 2006'da Nobel barış ödülünü almış ve dayanışma dinamikleriyle ilgili yaptığı çalışmalarla tanınmış bir ekonomisttir.

KAYNAKÇA

Brown W., (2007), Les habits neufs de la politique mondiale. Néolibéralisme et néo-conservatisme, Les prairies ordinaires, Paris, 2007, ss. 45-68.

Castel R., (1986), Les métamorphoses de la auestion social, Fayard, ss. 385-460.

Castel R., (2009), La montée des incertitudes, Seuil, s.11-66.

Durkheim E., (2007), De la division du travail social, Paris, PUF.

Foucault M., (1963), Naissance de la clinique. Une archéologie du regard médical, Presses universitaires de France (PUF), ss. 11-45.

Le monde, 15 Mayıs 2020.

Le monde, 15 Mayıs 2020.

Lussault M., (2020). "Le monde du virus-retour sur l'épreuve du confinement", AOC Analyse Opinion Critique.

Monod J. C., (2020), Le monde, 15 Mayıs.

Morin E., (2020), Le Monde Gazetesi, 20 Nisan.

Rosanvallon P., (2003). La crise de l'Etat providence, Edition du Seuil, ss. 59.

TUIK (2020) https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/issizlik-rakamlari-aciklandi/1772668.

Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu'nun (TESK) https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/esnaf-ve-sanatkar-sayisi-artti/1693651

Yunus M., (2020). https://lexpansion.lexpress.fr/actualite-economique/nicolas-bouzou-cette-affaire-sanofi-est-le-symptome-de-notre-declassement_2126055.html